

گم شده در آینه (شکیلا و خانه خورشید)
شرح حال یک شخصیت مرزی نقاش

تألیف
دکتر فرزام پروا
روان‌پزشک

www.ketab.ir

دکتر فرزام پروا

گم‌شده در آیین (شکیلا و خانه خورشید)

شرح حال یک شخصیت مرزی نقاش

فروست: ۸۸۷

ناشر: انتشارات ارجمند

صفحه‌آرایی: معصومه دلتواز

مدیر هنر: احمد ارجمند

ناظر چاپ: سعید خانکشلو

چاپ و صفحه‌آرایی: سمارنگ

چاپ اول، فروردین ۱۳۹۴، ۱۱۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۰-۳۷۸-۲

این اثر، مشمول قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و
هترمندان مصوب ۱۳۶۸ است. هر کس تمام یا قسمتی
از این اثر را بدون اجازه مؤلف، ناشر، مترجم یا پخش
یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

www.arjmandpub.com

سرشناسه: پروا، فرزام، ۱۳۴۹-

عنوان و نام پدیدآور: گم‌شده در آیین (شکیلا و خانه
خورشید): شرح حال یک شخصیت مرزی نقاش/
تألیف فرزام پروا.

مشخصات نشر: تهران: کتاب ارجمند، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۱۱۲ ص. رقعی. و اطلس رنگی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۰-۳۷۸-۲

موضوع: اختلال شخصیت مرزی، نقاشی - جنبه‌های

روان‌شناسی، زنان نقاش - ایران.

رده‌بندی کنگره: ۳۹۳ پ ۴ الف/۵ ۵۶۹/۵ RC

رده‌بندی دیویی: ۶۱۶/۸۵۸۵۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۵۰۴۵۰۲

مرکز پخش: انتشارات ارجمند

دفتر مرکزی: تهران بلوار کشاورز، بین خ کارگر و ۱۶ آذر، پلاک ۲۹۲، تلفن ۸۸۹۸۲۰۴۰

شعبه مشهد: ابتدای احمدآباد، پاساژ امیر، انتشارات مجد دانش، تلفن ۰۵۱-۳۸۴۴۱۰۱۶

شعبه رشت: خ نامجو، روبروی ورزشگاه عضدی، تلفن ۰۱۳-۳۳۳۳۲۸۷۶

شعبه بابل: خ گنج افروز، پاساژ گنج افروز، تلفن ۰۱۱-۳۲۳۲۷۷۶۲

شعبه ساری: بیمارستان امام، روبروی ریاست تلفن ۰۹۱۱۸۰۲۰۰۹

شعبه کرمانشاه: خ مدرّس، پشت پاساژ سعید، کتابفروشی دانشمند تلفن ۰۸۳-۳۷۲۸۴۸۳۸

بهها: ۸۰۰۰ تومان

با ارسال پیامک به شماره ۵۹۹ ۵۹۹ ۰۰۰ ۰۰۰ ۱ در جریان تازه‌های نشر ما قرار بگیرید:

ارسال عدد ۱: دریافت تازه‌های نشر پزشکی به صورت پیامک

ارسال عدد ۲: دریافت تازه‌های نشر روان‌شناسی به صورت پیامک

ارسال ایمیل: دریافت خبرنامه الکترونیکی انتشارات ارجمند به صورت ایمیل

فهرست مطالب

پیش گفتار.....	۹
مقدمه.....	۱۳
پیش درآمد.....	۱۷
یک نقاش سفر کرده.....	۲۱
توصیفات کلامی.....	۲۲
تاریخچه مطالعه بر روی نقاشی های بیماران.....	۳۹
شکیلا در خانه خورشید.....	۴۱
بررسی های تشخیصی و اقدامات «درمانی» انجام شده.....	۴۳
توضیحاتی کلی در مورد اختلالات شخصیتی دسته «ب» [کلاستر B].....	۴۹
بیماران مرزی یا «بردرلاین» و پاسخ به چند پرسش: اختلال شخصیتی مرزی با چه علائمی تعریف می شود؟.....	۵۱
اختلال شخصیتی مرزی (بردرلاین) با چه بیماری هایی همراهی دارد؟.....	۵۳
کدام عوامل شناخته شده اند که می توانند بوجود آمدن اختلال شخصیتی مرزی (بردرلاین) را تسهیل کنند؟.....	۵۳
مفهوم «مرزی» یا بردرلاین چه اساسی دارد؟.....	۵۶
اشتباهات رایج درمانگران.....	۵۷
تکه های آینه سخن می گویند.....	۵۸
کلید رابطه با بیماران مرزی.....	۵۹
شخصیت مرزی در بین مشاهیر.....	۶۲
بررسی نقاشی های شکیلا.....	۶۵
شرحی تقریبی از آن سوی آینه.....	۷۸
کلام آخر.....	۹۳
پیوست.....	۱۰۷
ملاحظات دیگر در مورد ارتباط سیمرغ و خورشید در شاهنامه حکیم فردوسی.....	۱۰۷
برای رجوع و روشن گری بیشتر.....	۱۱۱

پیش‌گفتار

با تجربه سی ساله و حرفه‌ای مددکاری اجتماعی در حوزه آسیب‌های زنان و کودکان، پیشنهاد راه‌اندازی مرکز کاهش آسیب اعتیاد زنان در دروازه‌غاز را پذیرفتم و دوباره توافق خانواده را برای دو سال فعالیت با این گروه از زنان جلب کردم تا از منطقه یک تهران، محل زندگی‌ام، روزانه به محله دروازه‌غاز بیایم و برگردم، تا شاید بخشی از تجربیات حرفه‌ای به کار آید، مسائل و مشکلات گروه هدف مطرح شود، حمایت‌طلبی انجام گیرد و گروهی از زنان آسیب‌دیده سودی ببرند و شرایط خود را بهبود بخشند، به سلامت جامعه کمک شود و خود ما هم تجربیات تازه‌ای بیاندوزیم.

اولین بار حضور من در مرکز رفاه خانواده در دروازه‌غاز تهران سال ۱۳۵۳، زمانی که دانشجوی رشته مددکاری اجتماعی دانشکده خدمات اجتماعی با ریاست خانم ستاره فرمانفرمایان بودم اتفاق افتاد و دوباره سال ۱۳۷۹ با حضور کودکان در خیابان از طرف انجمن حمایت از حقوق کودکان به عنوان عضوی از هیأت مدیره به همین محدوده از شهر تهران آمدم و در سال ۱۳۸۵ با راه‌اندازی مرکز گذری کاهش آسیب اعتیاد زنان سرزمین خورشید مسئولیت راه‌اندازی را پذیرفتم و با گروهی از همکاران بر آن شدیم تا کار در این محله پُرآسیب را شروع کنیم و بتوانیم به گروهی از زنان معتاد و مراجع محل، خدمات بهداشتی - درمانی و کاهش آسیب را ارائه دهیم نام خانه خورشید را برگزیدم

برای این‌که به همه یکسان می‌تابد، قضاوت ندارد و معنای زندگی است خدمات مرکز شامل آموزش، پیشگیری از اچ‌آی‌وی/ایدز و هپاتیت، درمان با متادون تحت نظر پزشک، خدمات دندان‌پزشکی، زنان و مامایی، چشم‌پزشکی، حمایت‌های اجتماعی برای زنان و کودکان آنها، خدمات مددکاری اجتماعی و روان‌شناسی، یک وعده غذای گرم، پوشاک، حمام، آموزش مهارت‌های زندگی، حرفه‌آموزی و اشتغال، امداد رسانی محلی، دریافت کارت هویت و شناسنامه، حمایت از فرزندان آنها و ... است. پس از اندک زمانی، با تجربه به دست آمده و نیازسنجی از مراجعان، گسترش دامنه خدمات اجتماعی و درمانی اجتناب‌ناپذیر شد. زیرا ما بهبودی و ماندگاری در درمان

برای بهبود شرایط همه‌جانبه زنان سوء مصرف‌کننده مواد را هدف خود قرار داده بودیم. ما آرزو داشتیم که دنیای زنان سوء مصرف‌کننده، به عنوان یک «هستی مستقل» در جای خود و برای خود مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد.

این گروه از زنان از هنجارها، قواعد رفتاری و انتظارات متفاوتی پیروی می‌کنند، اغلب مراجعان ما چه در محیط خصوصی (در خانه پدر و شوهر)، چه در محیط عمومی (اجتماع) به انواع مختلف مورد خشونت قرار گرفته‌اند.

ما، زنان مراجع خانه خورشید را تشویق می‌کنیم تا در جلسات مختلف هنر درمانی مانند نقاشی، موسیقی، خاطره‌نویسی و... شرکت کنند.

نقاشی و طراحی ابزاری است برای بیان و تخلیه هیجانات فرد. محتوای نقاشی هم به تشخیص وضعیت روانی افراد کمک می‌کند بررسی نقاشی در یک جلسه و روند هفتگی و ماهانه آن و بیان این که «چه می‌کشد» و آفرینش مسائل جدید، نشان‌دهنده تغییر وضعیت روانی اوست.

در واقع نقاشی بازپس‌خوردی به خود فرد هم می‌دهد.

در خانه خورشید، همه زنان تشویق می‌شوند، برخی وسایل نقاشی دریافت می‌کنند، مربی در کنارشان هست تا نقاشی هدفمند را برای ایجاد تمرکز، افزایش صبوری، ایجاد انگیزه، افزایش دقت و حوصله، برقراری ارتباط با خط و کاغذ و قلم که نوعی نیاز است را به وجود آورد.

استعداد نقاشی شکیلا بدین‌گونه کشف شد.

آشنایی، حضور، تفکر، آرمان و توانایی افراد داوطلبی مثل جناب آقای دکتر فرزام پروا روان‌پزشک داوطلب مرکز به عنوان روان‌درمانگر، کمک‌شایانی به بهبود شرایط روانی و درمانی مراجعان مرکز داشته است.

همکاران مرکز و دکتر بابک سارنگ (پزشک مرکز) اذعان دارند که بیماران پس از قرار گرفتن در درمان و دریافت داروهای روان‌پزشکی به شرایط مناسب‌تر و پایدارتری رسیده‌اند.

آقای دکتر فرزام پروا، با تعهد و علاقه، ما را در این راه یاری کردند و یکی از ارزشمندترین یاران خانه خورشید هستند.

زمانی که هنر در خدمت و همراه با فعالیت‌ها و آسیب‌های اجتماعی قرار گیرد، به گسترش طرح مسأله و تلاش برای رفع آنها شتاب بیشتری می‌بخشد.

حضور دکتر پروا در خانه خورشید و حمایت‌های تخصصی ایشان توانست ما را به یکی از اهدافمان برساند، به تصویر کشیدن درد و رنج و هنر شکلا با تحلیل علمی و قلم فاخر ایشان کتابی را آفرید که می‌تواند راه‌گشای متخصصان و علاقه‌مندان این حوزه باشد.

سپاس‌گزار همدلی و توجه بی‌دریغ جناب آقای دکتر فرزام پروا هستم و قدردان همکاری‌هایی هستم که تلاش کردند جلسات درمانی و پزشکی دکتر پروا در مرکز اجرا شود و در تمام این مدت همراه و همدل، در کنارم بودند. از خانم سرور منشی‌زاده که برای تحقق اهدافمان در همه این سال‌ها با عشق و بی‌دریغ همراهی‌ام کردند سپاس‌گزارم.

لیلی ارشد^۱

و سنگ نیز گواهی خواهد داد

که دوست داشتن

در سرشت انسان است؛

و سرنوشت انسان است.

اسماعیل خویی

مقدمه

کمتر از ذره نئی پست مشو مهر بورز تا به خلوت‌نگه خورشید رسی چرخ زنان

وقتی خانم گلی ارشد، مدیر و مؤسس خانه خورشید، اولین مرکز گذری کاهش آسیب اعتیاد زنان، از من خواستند که در مورد یکی از مراجعین این مرکز، یعنی شکایلا و نقاشی‌های او مطلبی بنویسم، تصوّر نمی‌کردم که این کار برای من مانند سفری باشد که در آن به تمام آدمیان روشن‌رأی، آثار هنری و بهتر بگویم به «شهرهای» گوناگونی که به آنها عشق می‌ورزم - از نامه‌ها و نقاشی‌های ونگوگ تا شاهنامه و نوشتارهای برآمده از جان و برخی آثار سسینمای - سر می‌زنم و دل و جان خود را سبک می‌کنم، با این امید دور از دسترس و نااندیشیده که چه‌بسا راه آورد این سفر، پاک شدن آینه دل باشد:

دل که آینه شاهی است غباری دارد از خدا می‌طلبم صحبت روشن‌رایی

البته که اگر جایی لغزشی یا ابهامی در کلام راه یافته، ایراد از من بوده که «توان خیره شدن به خورشید» را نداشته‌ام، و اگر در جایی اشاره‌ای را به مطلبی اساسی کافی دانسته‌ام، از این باب بوده که ارباب معنی به قدر کافی در آن وادی قلم زده‌اند، و ارجاع‌های کتاب راهنمای کسی هستند که می‌خواهد بیشتر و دقیق‌تر بداند، چه «کاشفان فروتن»، بهترین شارحان اصطلاحاتی هستند که خود ابداع کرده‌اند و وام گرفتن مکرر از این اصطلاحات، به گونه‌ای که امروزه، آن هم به شکلی تحریف شده متداول است، و تبدیل به نوعی نمایش نیز شده است، تنها در خدمت گل‌آلود کردن آب معانی است. در این کتاب بررسی من محدود به هنر، ادبیات و منابع روان‌پزشکی است، و در آن از شاخه اصلی دانش محبوبم سخنی به میان نیاورده‌ام، و این امر دلایل بسیار دارد از جمله این که در درجه اول اصولاً این بررسی، یک بررسی «روان‌شناسانه» و به همان اعتبار تا حدی «داستان‌پردازانه» است، که تازه اگر این طور هم نبود، یک دانش اصیل، برای ذکر شدن نیاز به اجازه «صاحب‌عله» داشت. همین بررسی کوتاه نشان می‌دهد که ادبیات و

علوم انسانی، چه مجموعه به هم پیوسته‌ای هستند، و بررسی دقیق هر گوشه آن می‌تواند به کشفی بیانجامد که در جای دیگری نیز حاصل شده است. و صد البته که در این مسیر، بی چراغ راه نتوان پیمود:

گر چه دانم که به جایی نبرد راه غریب من به بوی سر آن زلف پریشان بروم
به هواداری او دَره صفت رقص کنان تا لب چشمة خورشید درخشان بروم

اما سؤالی که نه تنها در مورد شکیلا، بلکه در مورد تمام مراجعان مان بایستی حتماً پاسخ دهیم این است که به فرض که از فرآیندهای بیماری یک مراجع چیزهایی فهمیدیم، برای او چه می‌توانیم بکنیم؟ چقدر می‌توانیم شرایط زندگی او را بهبود بخشیم و از رنج او بکاهیم؟ نتایج ما ممکن است آن چیزی نباشد که انتظار آن را داریم، چه وضعیت زنان در این جامعه، به نحو شدیدی در هم پیچیده با وضعیت مردان است، و وابستگی‌های عاطفی و مالی و اجتماعی، گاه چاره‌ای جز قدم نهادن در وادی‌های بن‌بست که همسر پیش کش کرده، به جای نمی‌گذارد. همسری که زن برای او بیشتر از این که شریک زندگی باشد، شریک حسی و شهوانی است، در حالی که بایستی گفت:

چو زن تعلیم دید و دانش آموخت رواق جان به نور بینش افروخت
چو خود بر عالمی پرتو فشاند ولی خود از تعرض دور ماند
در اقطار دگر زن یار مرد است در این محنت سرا سربار مرد است...

و باید پذیرفت که تا این شرایط اجتماعی ادامه دارد، و زنان از بسیاری از حقوق خود محروم هستند، توان کمک‌رسانی به این جمعیت جوشان و زندگی بخش نیز محدود است.

تصور می‌کنم خواندن این کتاب نه تنها برای عموم افرادی که به‌طور کل به سرنوشت روان، و به‌طور خاص به تقدیر زنان علاقمندند جالب باشد، بلکه روان‌پزشکان و روان‌شناسان نیز از خواندن آن طرفی بندند. البته منظور آن هم‌قطارانی است که هنوز به «روان» در عنوان خود معتقدند، و برخلاف سنت امروزی، خود را در صاعقه تخلیه‌های الکتریکی ارگانی به نام مغز به خواب بیهوشی سپرده‌اند.

اما در پایان، اکنون که این سفر با تمام شگفتی‌ها و ارمغان‌هایش برای من ظاهراً به پایان رسیده، به دلایلی که در متن کتاب آمده، هنوز به طور کامل از آن راضی نیستم، و

بیشتر دوست دارم فکر کنم که این سفر همچنان ادامه خواهد یافت، و امیدوارم این نه تنها برای من، که برای خوانندگان کتاب هم مصداق داشته باشد. فرصت را مغتنم می‌شمارم تا مراتب سپاس خود را در درجه اول از خود شکילה که اجازه چاپ این اثر را داد، و سپس از خانم‌ها لیلی ارشد و سرور منشی‌زاده، که به من فرصت چنین سفری را دادند، و خانم فرناز آقاظاهر روان‌شناس خانه خورشید، به‌خاطر مشارکت و همیاری‌شان، خانم ملیحه بشنوائی به جهت طراحی‌های زیبا و بی‌چشم‌داشت‌شان، آقای وحید شریعت‌زاده به‌خاطر راهنمایی‌های ارزشمندشان در مورد زال و شاهنامه و آقای دکتر همایون امینی به‌خاطر همکاری در جهت دستیابی به خلاصه پرونده‌های شکילה اعلام دارم. همین‌طور سپاس‌گزارم از خانم مرحله حالتی که به من این امکان را دادند تا در بنیاد خیریه «امید مهر» در خدمت دختران و زنانی باشم که چشم و چراغ آینده ایران‌اند، و همچنین از دکتر محسن ارجمند که امکان چاپ و نشر این کتاب را فراهم آوردند.

در انتها ذکر این نکته نیز بی‌فایده نیست که در این کتاب علی‌الظاهر سرشت و سرنوشت تصاویر و نقاشی‌هایی مورد بررسی قرار می‌گیرد، اما آنچه بیشتر مدنظر است، و خواننده دقیق، نیز به فراست، آن را در خواهد یافت، سرنوشت کلمات است و سرشت آنها. و اگر در جاهایی از این بررسی، به دلیل فقدان شواهد کافی، سرنوشت کلمات براساس حدس و گمان تعیین شده، این حدس و گمانی است که حتی‌المقدور از سرشت کلمات نشأت گرفته است. بدیهی است که در چنین مواردی، این دیگر شرح حال «بیمار» نیست که از آن سخن می‌گوییم، بلکه شرح حال احتمالی «کلمات» است.^۱

فرزام پروا ۹۲/۳/۱۴ جم

Farzamorphe@yahoo.com